

Paulina Ledwójcik
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Humanistyczny
ORCID 0000-0002-4107-9523

Bezpieczeństwo społeczne – wpływ migracji na zapewnienie bezpieczeństwa społeczności lokalnych na przykładzie województwa lubelskiego

Social safety – how migration influences the safety
of local communities on the example
of the Lubelskie Voivodship

Abstrakt: Właściwie zapewniane bezpieczeństwo społeczne prowadzi do ograniczenia ubóstwa, nierówności. W artykule przedstawiono analizę wpływu migracji na zapewnianie bezpieczeństwa społeczności lokalnych na przykładzie województwa lubelskiego. Charakteryzuje się ono zmianami w poziomie zaludnienia oraz rozmieszczenia przestrzennego ludności. Dodatkowo wykazuje relatywnie niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego. Problematyka migracji ma szczególne znaczenie. Województwo jest jednym z ważniejszych regionów na migracyjnej mapie Polski. Posiada ujemne saldo migracji, co oznacza, że więcej osób opuszcza region niż się do niego przeprowadza. Fakt ten wzbudza niepokój wśród władz lokalnych. Przeprowadzane analizy wskazują zaś, że odpływy migracyjne to jedno z najważniejszych zagrożeń w Polsce Wschodniej.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo społeczne, migracje, zabezpieczenia socjalne, województwo lubelskie, świadczenia

Abstract: The social provision system in Poland, including health care, is one of the most crucial tools in social politics. Social safety that is provided properly leads to the limitation of indigence and inequality. All of the European Union member countries are obliged to respect the law regulations which ensure the welfare through the effective social provision system. The following article outlines the analysis of the influence that migration has on providing the safety to local communities on the example of the Lubelskie Voivodship. The Lubelskie

Region is characterized by changes in population density and distribution patterns. What is more, the province has a low level of socio-economic development, and the strategy of development is to step up its pace. The problem of migration is significant in Lubelskie Voivodship because it is one of the most important regions on the Polish migration map. The net migration rate is negative, which indicates that more people are leaving than entering the area and it concerns the local authorities. The analysis conducted implies that the migration outflow is one of the main threats to the Eastern Europe.

Keywords: social safety, migration, social provision, the Lubelskie Voivodship, benefits

Wprowadzenie

W Polsce współcześnie mamy do czynienia z ujemnym przyrostem naturalnym i procesem starzenia się społeczeństwa, co stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego i dalszego rozwoju państwa. Samo pojęcie bezpieczeństwa narodowego na przestrzeni lat ewoluowało i aktualnie nie odnosi się tylko do zagrożeń *sensu stricto* polityczno-wojskowych czy militarnych, ale także dotyczy sfery niemilitarnej działalności państwa, a tym samym zapewnienia warunków egzystencjalnych ludności. Z uwagi na masowy napływ cudzoziemców do Europy szczególną uwagę należy zwrócić na konieczność zapewnienia im pomocy społecznej i adaptacji. W Polsce ochrona międzynarodowa cudzoziemców wynika głównie z zobowiązań o charakterze międzynarodowym. Polityka migracyjna stanowi obok polityki prorodzinnej czynnik uzupełniający na polskim rynku pracy. Ma to szczególne znaczenie w województwie lubelskim, w którym to od lat można zaobserwować zmniejszającą się liczbę ludności.

Bezpieczeństwo społeczne w perspektywie lokalnej

Bezpieczeństwo społeczne pojawia się w aktach normatywnych zarówno rangi ustawowej, jak i w aktach prawnych niższego rzędu. W Konstytucji RP jest ono powiązane z zabezpieczeniem społecznym, co wskazano w art. 67: „Obywatel ma prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego. Zakres i formy

zabezpieczenia społecznego określa ustawa”¹. Zadaniem państwa jest dbałość o życie, zdrowie i mienie obywateli, a także zaspokojenie potrzeb przynajmniej w wysokości odpowiadającej minimum życiowemu.

Istotą działań ochronnych jest zapewnienie warunków dla utrzymania ładu konstytucyjnego, a także wewnętrznej stabilności państwa². Stabilność oraz bezpieczeństwo państwa są gwarantowane przez wiele czynników. Bezpieczeństwo społeczne jest to całość działań prawnych i organizacyjnych realizowanych przez podmioty rządowe, pozarządowe i samych obywateli, mające na celu zapewnienie pewnego poziomu życia osobom, rodzinom i grupom społecznym, a także niedopuszczenie do ich marginalizacji i wykluczenia społecznego. Z założenia pomoc taka ma być zapewniona czasowo i jest skierowana do osób niezdolnych do pracy zawodowej, którzy znaleźli się w trudnej sytuacji życiowej bądź padli ofiarą niezależnych od nich zdarzeń losowych. Duże znaczenie posiada także konieczność wzmocnienia odpowiedzialności obywateli za własny los, bowiem państwo nie może kształtować postaw, które są znane jako wyuczony syndrom bezradności. Jednostka nie może stopniowo zatracać umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Drugim ważnym elementem bezpieczeństwa społecznego jest także tworzenie warunków do rozwoju poprzez aktywne uczestnictwo w tworzeniu dochodu³.

Zainteresowanie państwa obszarem bezpieczeństwa społecznego wynika z roli współczesnego państwa demokratycznego, które musi troszczyć się o swoich obywateli, tak aby mogli oni w realny sposób uczestniczyć w życiu społecznym⁴. Bezpieczeństwo społeczne ma więc chronić egzystencjalne podstawy życia ludzi, zapewniać im możliwość zaspokajania indywidualnych potrzeb, zarówno materialnych, jak i duchowych, a także realizować aspiracje życiowe przez tworzenie warunków do pracy i nauki, ochronę zdrowia, gwarancje

¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483.

² *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polski*, Warszawa 2014.

³ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo socjalne jako obszar zainteresowania badawczego i składnik bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku*, red. M. Lisecki, Warszawa 2008, s. 524.

⁴ *Ibidem*, s. 525.

emerytalne⁵. Bezpieczeństwo społeczne związane jest także z ochroną tożsamości narodowej, czyli zdolności do utrzymania kultury, zwyczajów czy języka. Ujęcie takie przedstawia bezpieczeństwo społeczne nie tylko jako dążenie do zapobiegania nędzy, ale także jako element chroniący tożsamość narodową, co ma duże znaczenie w kontekście migracji.

Krajowy system zabezpieczenia społecznego i możliwość dostępu dla obywateli państw trzecich

System zabezpieczenia społecznego w Polsce składa się z następujących elementów:

- system ubezpieczenia i zaopatrzenia społecznego,
- system ubezpieczenia zdrowotnego,
- pomoc społeczna,
- świadczenia z tytułu bezrobocia,
- świadczenia rodzinne⁶.

Odnosząc się do przyjętego przez Polskę modelu dostępu imigrantów do świadczeń, należy wskazać, iż system ten opiera się przede wszystkim na ubezpieczeniach, co oznacza, iż większość programów polityki społecznej funkcjonuje na zasadzie ubezpieczeniowej – pracujący i pracodawcy odprowadzają odpowiedniej wartości składki, które uprawniają pracowników do pobierania świadczeń. Charakter nieskładkowy posiadają takie świadczenia jak pomoc społeczna, świadczenia rodzinne, opieka długoterminowa⁷.

Cudzoziemcy posiadają zróżnicowany dostęp do systemu ubezpieczenia społecznego. Świadczenia, np. z tytułu choroby, macierzyństwa, ojcostwa itd., przyznawane są na takich samych zasadach jak dla obywateli polskich (przyznanie nie jest uzależnione od posiadania obywatelstwa, miejsca zamieszkania czy tytułu pobytowego). Prawo do korzystania ze świadczeń przysługuje legalnie zatrudnionym w Polsce pracownikom oraz osobom prowadzącym działalność

⁵ A. Skrabacz, *Bezpieczeństwo społeczne*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI w.*, red. R. Jakubczak, Warszawa 2006, s. 413.

⁶ *Świadczenia społeczne. Dostęp migrantów do systemu zabezpieczenia społecznego w Polsce. Raport przygotowany przez Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej w Polsce*, Warszawa 2014.

⁷ Ibidem.

gospodarczą. Analizując zakres podmiotowy cudzoziemców uprawnionych do świadczeń z tytułu bezrobocia, świadczeń opieki zdrowotnej i świadczeń nieskładkowych, jest on zdecydowanie węższy. Obejmuje tylko cudzoziemców posiadających określone tytuły pobytowe.

Należy także wskazać, iż w maju 2014 roku weszły w życie znaczne zmiany dotyczące kwalifikowalności migrantów do wybranych świadczeń (na skutek wejścia w życie zmian w ustawie o rencie socjalnej, ustawie o świadczeniach rodzinnych i ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy). Dokonano rozszerzenia katalogu osób uprawnionych do świadczeń z tytułu bezrobocia, świadczeń rodzinnych oraz renty socjalnej o cudzoziemców przebywających w Polsce na podstawie zezwoleń o charakterze czasowym. Strategiczne dokumenty dotyczące migracji, które wyznaczają kierunki przyszłych działań w obszarze dostępu cudzoziemców do świadczeń społecznych, wskazują, iż w Polsce nadal rozwiązania będą opierały się na samowystarczalności ekonomicznej cudzoziemców.

Warunki kwalifikacji cudzoziemców do określonych rodzajów świadczeń obejmują przede wszystkim minimalny okres zatrudnienia (staż ubezpieczenia), posiadanie zezwolenia pobytowego, a także minimalny okres pobytu w Polsce. Większość świadczeń nie posiada charakteru uznaniowego, co oznacza, że urzędnicy nie muszą podejmować samodzielnie decyzji o ich przyznaniu, czy też dokonywać indywidualnych oceń uwzględniających konkretne okoliczności. Fakt ubiegania się o świadczenia z systemu zabezpieczenia społecznego (także świadczenia z pomocy społecznej) nie ma wpływu na możliwość ubiegania się o kolejne zezwolenia pobytowe czy też wnioszek o połączenie z rodziną. W kwestii dostępu migrantów do świadczeń znaczenie posiada zewnętrzny wymiar polityki państwa w zakresie zabezpieczenia społecznego, przede wszystkim zaś zawieranie międzynarodowych umów oraz porozumień regulujących kwestie zabezpieczeń. Korzystanie w Polsce ze świadczeń społecznych przez cudzoziemców nie jest częstym zjawiskiem. W związku z tym programy nieubezpieczeniowe nie generują dużych kosztów. Chociaż z biegiem czasu wzrasta liczba osób korzystających ze świadczeń, to zmiany te zdecydowanie nie są niepokojące⁸.

⁸ Ibidem.

Migracje ludności w województwie lubelskim oraz jej skutki

Województwo lubelskie położone jest w środkowo-wschodniej części Polski. Jego łączna powierzchnia to 25 122 km². Jest trzecim co do wielkości województwem w kraju. Graniczy z Białorusią oraz Ukrainą, tym samym wyznaczając wschodnią granicę Unii Europejskiej. Według danych statystycznych województwo lubelskie jest najsłabiej rozwiniętym regionem Polski. Posiada jednak wysoką dynamikę rozwoju, co wynika ze sprawnie przeprowadzanych reform strukturalnych. Duże korzyści województwo czerpie ze środków finansowych Unii Europejskiej. Należy jednak zwrócić uwagę na peryferyjne położenie Lubelszczyzny. Ma ono duży wpływ na sytuację gospodarczą, która jest gorsza niż w pozostałej części kraju. Województwo jest zaliczane do tzw. Polski Wschodniej. Zostało objęte programem rozwoju regionów charakteryzujących się niskim poziomem gospodarczym. Jednym z czynników wpływających zarówno na PKB, jak i na rynek pracy jest duży udział sektora rolniczego w gospodarce regionu, który posiada niską wartość dodaną. Bardzo ważnym zagadnieniem w województwie lubelskim jest liczba ludności. Od połowy lat dziewięćdziesiątych XX wieku można zaobserwować niepokojący spadek liczby ludności oraz ujemny przyrost naturalny. Dodatkowo w „Prognozie ludności na lata 2014-2050” wskazuje się, że tendencja taka będzie się nadal utrzymywała⁹.

Według danych Urzędu Statystycznego na koniec roku 2016 w województwie lubelskim mieszkało 2 133,3 tys. osób. Stanowiło to 5,6% ogółu ludności Polski¹⁰.

Województwo charakteryzuje się następującymi cechami/ problemami rynku pracy¹¹:

- wysoki wskaźnik osób bezrobotnych zamieszkujących na wsi;
- wysokie bezrobocie osób młodych;
- niski wskaźnik aktywności zawodowej, duża liczba osób bezrobotnych bez doświadczenia zawodowego.

⁹ *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.

¹⁰ *Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie lubelskim w 2016 r.*, oprac. Z. Dymek, Lublin 2017, s. 11.

¹¹ *Ibidem*.

Dodatkowo należy wskazać, iż bezrobocie to jedna z najczęstszych przyczyn odpływu ludności. Województwo lubelskie charakteryzuje się zmianami w poziomie zaludnienia oraz rozmieszczenia przestrzennego ludności. Dodatkowo posiada ono stosunkowo niski poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, przy czym Strategia Rozwoju zaznacza konieczność przyspieszenia tempa.

Zgodnie z założeniami „Strategii Europa 2020”¹² rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu odnosi się do wzmocnienia pozycji obywateli poprzez zapewnienie wysokiego poziomu zatrudnienia, inwestowanie w kwalifikacje, zwalczanie ubóstwa, a także modernizowanie rynków pracy.

Problematyka migracji ma szczególne znaczenie na Lubelszczyźnie. Województwo jest jednym z ważniejszych regionów na migracyjnej mapie Polski¹³. Posiada ujemne saldo migracji, co oznacza, że więcej osób opuszcza region niż się do niego przeprowadza. Fakt ten wzbudza niepokój władz lokalnych. Przeprowadzane analizy wskazują zaś, że odpływy migracyjne to jedno z najważniejszych zagrożeń w Polsce Wschodniej¹⁴. W prognozach na lata 2014-2050 przewidywany jest stały spadek liczby ludności (o 13%). Jest to konsekwencją zarówno negatywnego bilansu zgonów i urodzeń, jak i negatywnego salda migracji. Określa się, iż taka sytuacja, jaka jest aktualnie na Lubelszczyźnie (ujemne saldo naturalne i migracyjne), jest najbardziej niekorzystna dla rozwoju społeczności lokalnych.

Lubelszczyzna jest regionem posiadającym najniższy napływ ludności z innych województw, a także stosunkowo wysokie wskaźniki odpływu ludności w ramach migracji międzyregionalnych¹⁵. Dane dotyczące aktualnego stanu migracji przedstawiono w tabeli 1. Analizując je, można zaobserwować skalę imigracji zagranicznej

¹² *Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Bruksela 2010.

¹³ P. Kaczmarczyk, J. Napierała, *Współczesne migracje zagraniczne mieszkańców Lubelszczyzny – skala, cechy strukturalne, konsekwencje*, [w:] *Migracje zagraniczne a procesy rynku pracy. Przypadek Lubelszczyzny*, red. P. Kaczmarczyk, Warszawa 2008, s. 43.

¹⁴ G. Gorzelak, *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej*, 2006, dostępne: http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/Documents/b6c4cbb0d3e443de8a38f348431fc45cGorzelak.pdf2006, dostęp 15.06.2018.

¹⁵ E. Kwiatkowski, L. Kucharski, T. Tokarski, *Determinanty migracji międzywojewódzkich w Polsce*, [w:] *Konkurencyjność rynku pracy i jego podmiotów*, red. D. Kopycińska, Szczecin 2005, s. 14.

w województwie. Aktualnie zarejestrowanych jest 16 490 osób. Gdyby jednak porównać Lubelszczyznę na przykład do województwa mazowieckiego, to skala ta jest znikoma (zarejestrowanych 112 948 osób). Osoby, które przybywają, to przede wszystkim obywatele Ukrainy, Białorusi, Tajwanu oraz Bułgarii. Najczęściej są to mężczyźni w przedziale wiekowym 20-39 lat. Cudzoziemcy podejmują pracę na podstawie „Oświadczeń o zamiarze powierzenia wykonywania pracy cudzoziemcowi”¹⁶. Skutki aktualnej sytuacji migracyjnej w województwie lubelskim wraz z podziałem na obszary przedstawiono na rysunku 1.

Tabela 1. Dane dotyczące imigrantów w roku 2016

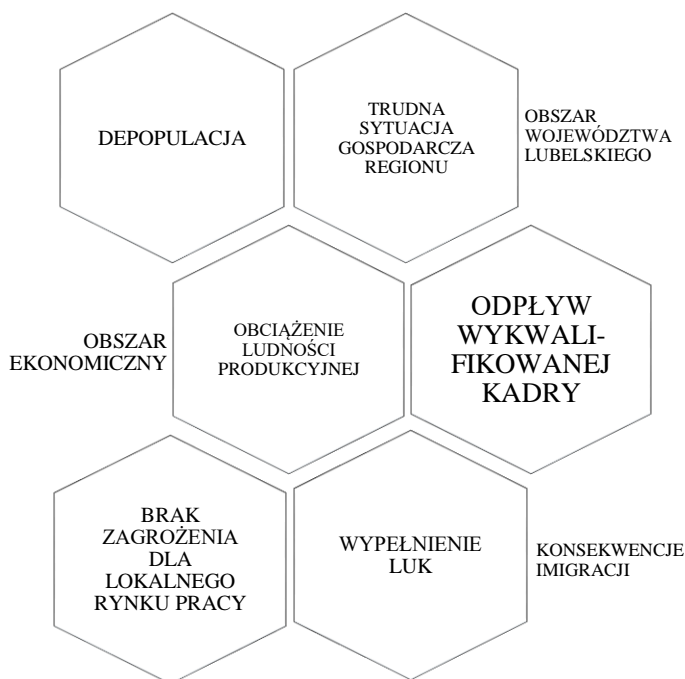
Typ dokumentu	Pobyt czasowy	8255
	Pobyt stały	6082
	Zarejestrowanie pobytu ob. UE	1530
	Pobyt rezydenta długoterminowego UE	32
	Pozostałe	302
Wiek (lata)	<20	2445
	20-39	9065
	40-59	4249
	60-79	676
	>80	55
Płeć	Mężczyźni	9873
	Kobiety	6617
Kraj	Ukraina	10218
	Białoruś	1495
	Tajwan	456
	Bułgaria	448
	Pozostałe	3873

Źródło: Opracowanie własne na podstawie <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/mapa/rok/2018/?x=-1.3643&y=1.2206&level=1.99344>, stan na 15.07.2018, dostęp 15.06.2018.

Migracje w województwie lubelskim posiadają zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki. Wśród pozytywnych aspektów można wskazać między innymi zmniejszenie stopy bezrobocia oraz poprawę

¹⁶ K. Kowalczyk, *Mobilność a rynek pracy w województwie lubelskim*, [w:] *Migracje a rynek pracy w województwie lubelskim*, red. M. Grabowska, Warszawa 2010, s. 6.

sytuacji materialnej migranckich rodzin. Dodatkowo można wskazać podniesienie kultury pracy, możliwość zdobycia nowych kwalifikacji, a także upowszechnianie się języków obcych¹⁷. Barwińska-Małajewicz wskazuje, że także sezonowe migracje mogą przynosić pewne „miękkie rezultaty”, wśród których można wskazać umiejętności pracownicze oraz zdolności motywacyjne. Dodatkowo migranci przyczyniają się do wzrostu gospodarczego poprzez realizowane wydatki¹⁸.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie K. Kowalczuk, *Mobilność a rynek pracy w województwie lubelskim*, [w:] *Migracje a rynek pracy w województwie lubelskim*, red. M. Grabowska, Warszawa 2010, s. 6.

Rysunek 1. Skutki migracji w województwie lubelskim

Oprócz pozytywnych aspektów migracyjnych mamy również do czynienia z negatywnymi. Jest to przede wszystkim „drenaż mózgów”,

¹⁷ K. Staszyńska, *Społeczny kontekst migracji zarobkowych Polaków*, [w:] *5 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej w perspektywie społecznej*, red. E. Skotnicka - Illasiewicz, Warszawa 2009, s. 49.

¹⁸ M. Okólski, *Koszty i korzyści z migracji w krajach Europy Środkowej*, „CMR Working Papers”, kwiecień 2006.

a także skutki społeczne. Szczególnie w województwie lubelskim mamy do czynienia z odpływem wysoko wykwalifikowanej kadry, a napływem osób wykonujących głównie prace fizyczne. Dodatkowo państwo musi zapewnić bezpieczeństwo socjalne przyjezdnym. Skala migracji w województwie lubelskim jest przede wszystkim spowodowana strukturą lokalnego rynku pracy oraz subiektywnymi ocenami aktualnego zajęcia i dochodów. Najbardziej atrakcyjnym celem przyjazdów osób z innych regionów czy krajów w województwie jest Lublin. Największy odpływ odnotowują powiaty zamojski, tomaszowski oraz janowski.

Podsumowanie

System zabezpieczenia społecznego w Polsce, w tym zaś dostęp do opieki zdrowotnej, to jedno z najważniejszych narzędzi polityki społecznej. Jej celem jest ograniczenie ubóstwa, nierówności, a także dążenie do zapewnienia integracji społecznej. Przepisy prawne dotyczące konieczności zapewnienia dobrobytu swoim obywatelom przez skuteczny system zabezpieczenia społecznego obowiązują wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej. Należy jednak wskazać, iż zasady i warunki, na jakich państwa te będą przyznawać prawo do korzystania ze świadczeń obywatelom państw trzecich, podlegają wyłącznie regulacjom krajowym, a w konsekwencji charakteryzują się dużą różnorodnością.

Przyjęty w Polsce model dostępu imigrantów do świadczeń zabezpieczenia społecznego opiera się głównie na systemie ubezpieczeniowym. To, czy dana osoba będzie mogła z nich skorzystać, wynika z tego, czy aktualnie pracuje lub prowadzi działalność gospodarczą. Pozostałe kategorie świadczeń, które nie posiadają charakteru składowego, są przyznawane wyłącznie pod warunkiem spełnienia przez cudzoziemców odpowiednich kryteriów dochodowych oraz innych warunków ustawowych. Należy jednak wskazać, iż korzystanie przez cudzoziemców ze świadczeń społecznych nie jest w Polsce częstym zjawiskiem. Dodatkowo systematycznie spada liczba cudzoziemców korzystających w Polsce ze świadczeń rodzinnych.

W związku z powyższym w województwie lubelskim cudzoziemcy mogą mieć pozytywny wpływ na liczbę ludności. Osoby

te najczęściej są zatrudniane w dużych przedsiębiorstwach, które nie wymagają specjalistycznych kwalifikacji. Zezwolenia na pracę najczęściej przyznawane są pracownikom fizycznym. Rozwiązanie takie może mieć pozytywne skutki dla borykającego się z niską liczbą ludności województwa. W przypadku Lubelskiego napływ ludności może stanowić jedno z istotnych narzędzi wspierania rozwoju gospodarczego. Cudzoziemcy, którzy przybywają na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, powinni być świadomi istnienia wielu wymogów, od spełnienia których będzie zależał legalny charakter ich pobytu. Dodatkowo sama legalizacja pobytu jest zaledwie pierwszym krokiem do integracji z polskim społeczeństwem.

Należy także wskazać, iż problem uchodźstwa nie jest jednolicie postrzegany przez społeczeństwo. Dominuje przeświadczenie, że ludność przyjezdna „zabiera nam to, co nasze” i czerpie korzyści z przyjmowania świadczeń socjalnych. Dodatkowo, chociaż w województwie lubelskim najczęściej mamy do czynienia z przyjazdem ludności z Ukrainy i Białorusi, to mimo wszystko zagadnienie migracji jest postrzegane przez pryzmat zagrożeń i terroru¹⁹. Dynamiczne zmiany, jakim podlega rzeczywistość społeczna, także województwa lubelskiego, wymaga od osób zaangażowanych w kreowanie polityki społecznej umiejętności perspektywicznego myślenia, przewidywania oraz adaptacji do nowych uwarunkowań. W tworzeniu strategii należy uwzględnić aktualną sytuację, zmniejszającą się liczbę ludności oraz stały napływ imigrantów.

Bibliografia

Bobryk A., *Postawy Polaków wobec uchodźców w świetle publikacji „Gazety Wyborczej” i „Naszego Dziennika”*, [w:] *Kryzys migracyjny. Perspektywa społeczno-kulturowa*, t. I, red. B. Pasamonik, U. Markowska-Manista, Warszawa 2017.

¹⁹ Wpisuje się to w ogólnopolską tendencję, gdzie w znaczącym stopniu imigrantów postrzega się przez pryzmat kryzysu uchodźczego w Europie, wiążąc to z różnymi zagrożeniami bezpieczeństwa. A. Bobryk, *Postawy Polaków wobec uchodźców w świetle publikacji „Gazety Wyborczej” i „Naszego Dziennika”*, [w:] *Kryzys migracyjny. Perspektywa społeczno-kulturowa*, t. I, red. B. Pasamonik, U. Markowska-Manista, Warszawa 2017, s. 46-66.

- Dane statystyczne na temat migracji w województwie lubelskim: <https://migracje.gov.pl/statystyki/zakres/polska/typ/dokumenty/widok/mapa/rok/2019/?x=0.5061&y=1.062&level=1.41236>, dostęp 15.06.2018
- Gorzela G., *Strategiczne kierunki rozwoju Polski Wschodniej*, 2006, http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/Documents/b6c4cbb0d3e443de8a38f348431fc45cGorzela.pdf 2006, dostęp 15.06.2018.
- Kaczmarczyk P., Napierała J., *Współczesne migracje zagraniczne mieszkańców Lubelszczyzny – skala, cechy strukturalne, konsekwencje*, [w:] *Migracje zagraniczne a procesy rynku pracy. Przypadek Lubelszczyzny*, red. P Kaczmarczyk, Warszawa 2008.
- Kowalczyk K., *Mobilność a rynek pracy w województwie lubelskim*, [w:] *Migracje a rynek pracy w województwie lubelskim*, red. M. Grabowska, Warszawa 2010.
- Kwiatkowski E., Kucharski L., Tokarski T., *Determinanty migracji międzywojewódzkich w Polsce*, [w:] *Konkurencyjność rynku pracy i jego podmiotów*, red. D. Kopycińska, Szczecin 2005.
- Leszczyński M., *Bezpieczeństwo społeczne jako obszar zainteresowania badawczego i składnik bezpieczeństwa państwa*, [w:] *Zarządzanie bezpieczeństwem — wyzwania XXI wieku*, red. M. Lisiecki, Warszawa 2008.
- Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie lubelskim w 2016 r.*, oprac. Z. Dymek, Lublin 2017.
- Okólski M., *Koszty i korzyści z migracji w krajach Europy Środkowej*, „CMR Working Papers”, kwiecień 2006.
- Skrabacz A., *Bezpieczeństwo społeczne*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI w.*, red. R. Jakubczak, Warszawa 2006.
- Staszyńska K., *Społeczny kontekst migracji zarobkowych Polaków*, [w:] *5 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej w perspektywie społecznej*, red. E. Skotnicka-Illasiewicz, Warszawa 2009.
- Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2014.
- Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Bruksela 2010.
- Świadczenia społeczne. Dostęp migrantów do systemu zabezpieczenia społecznego w Polsce. Raport przygotowany przez Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej w Polsce*, Warszawa 2014.